

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)-76-94](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-76-94)
УДК 378.01+378.05+302

Марчук Ірина Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
факультету романо-германської філології Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова.
Одеса, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7278-8664>
imarchuk6@gmail.com

АВТОРСЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТЬОГО СОЦІОЛОГА У ПРОЦЕСІ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті досліджено проблему формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання. Узагальнено та систематизовано досвід професійної підготовки майбутнього соціолога у вітчизняній та зарубіжних системах вищої освіти. Визначено поняття та систему професійних якостей майбутнього соціолога. Під професійними якостями соціолога розуміється сукупність діалектично взаємопов'язаних властивостей особистості як суб'єкта професійної діяльності, затребуваних вимогами суспільства до фахівців даної професії, сформованих завдяки особистісної власної активності на основі біопсихологічних властивостей. Професійні якості соціолога впливають на ефективність професійної діяльності та визначаються стійкістю (а не ситуативністю актуалізації), суттєвістю, кінцевістю (тобто їх не можна розкласти на інші властивості) й спостережливістю (рівень їх розвитку може бути продіагностований, досліджений). З огляду на провідні сфери професійної самореалізації майбутнього соціолога у дослідженні запропоновано та обґрунтовано систему професійних якостей, складовими якої є: інтелектуальні (дослідницькі та прогностичні) якості; комунікативні (перцептивні, інтеракційні, інформаційно-мовленнєві) якості; фахові (професійна спрямованість, діловитість, професійна усталеність) якості; творчі та морально-етичні якості. Обґрунтовано й експериментально апробовано авторську концептуальну модель та організаційно-педагогічні умови формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання.

Ключові слова: професійна підготовка; професійні якості; формування професійних якостей майбутнього соціолога; контекстне навчання; авторська концептуальна модель.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Істотні економічні, політичні та соціально культурні перетворення на сучасному етапі розвитку України актуалізували потребу у фахівцях-соціологах, які володіють системними соціальними знаннями, досвідом прогнозування перспективного розвитку соціальних відносин. Задоволення цієї потреби великою мірою залежить від ефективності системи вищої професійної освіти, оскільки саме вона спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців із нових спеціальностей, зокрема у галузі соціології, здатних до професійного зростання та професійної мобільності на національному та міжнародному ринку праці.

Значне зростання інтересу до соціології активізувало пошуки оптимальної моделі професійної підготовки майбутнього соціолога. Необхідність дослідження й вирішення зазначеної проблеми, її актуальність зумовлені наявними суперечностями між:

- об'єктивною потребою суспільства у професійно компетентних, мобільних та конкурентоспроможних соціологах та недостатньою спрямованістю професійної підготовки майбутнього соціолога на формування його професійних якостей;
- актуальною потребою педагогічної практики у науково обґрунтованій моделі формування професійних якостей майбутнього соціолога та недостатнім рівнем теоретичного розроблення зазначеної проблеми;
- традиційною фундаментальною підготовкою майбутнього соціолога та необхідністю професійно спрямованої гуманітарної підготовки, яка забезпечує формування його професійних якостей, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності;
- переважно традиційними формами організації навчально-пізнавальної діяльності майбутнього соціолога та інноваційними формами його професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз філософської, педагогічної та соціологічної літератури з питань професійної підготовки майбутнього соціолога, особливостей його професійної діяльності, формування професійних якостей засвідчує, що досліджувана проблема вивчалася у таких аспектах:

- визначення сутності понять «якість особистості» та «професійна якість» (М. Буланова [1], О. Гура [2], О. Леонт'єв [3], К. Платонов [4], В. Сластьонін [5], В. Шадриков [6] та ін.), особливостей формування професійних якостей особистості (З. Курлянд [7], В. Радул [8], М. Ткаченко [9], С. Харченко [10], Р. Хмелюк [11] та ін.);
- вивчення загальних основ професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти (Т. Сущенко [12], Н. Тализіна [13], О. Цокур [14] та ін.), положень контекстного підходу (А. Вербицький [15]) та досвіду його впровадження в освітній процес вищої школи (О. Картьожнікова [16] та ін.);
- обґрунтування професійних якостей як складової професійної компетентності, професійної культури та майстерності фахівця (Н. Гилберт [17], Л. Голубенко [18], І. Зязюн [19], М. Князєв [20] та ін.);
- висвітлення особливостей професійної діяльності, професійної підготовки та професійного становлення соціологів (Н. Зуйкова [21], В. Ніколаєвський [22], Н. Победа [23], В. Подшивалкіна [24] та ін.).

Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості науково-педагогічних праць, присвячених проблемі формування професійних якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти, вона залишається однією з найбільш дискусійних, внаслідок складності самого феномену професійних якостей, невизначеністю його місця серед діяльнісно-рольових компонентів: знань, вмінь та навичок. Поза увагою дослідників залишається і проблема формування професійних якостей майбутнього соціолога та визначення організаційно-педагогічних умов, що забезпечують успішність цього процесу.

Соціальна і науково-практична значущість та актуальність зазначеної проблеми й зумовили вибір теми дослідження.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці авторської концептуальної моделі формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання.

Для досягнення зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати зарубіжний та вітчизняний досвід професійної підготовки соціологів у закладах вищої освіти;
- 2) уточнити поняття «професійна якість соціолога», визначити й охарактеризувати систему професійних якостей соціолога;

3) розробити авторську концептуальну модель та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання;

4) здійснити експериментальну перевірку ефективності впливу визначених організаційно-педагогічних умов та методичного забезпечення формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що успішність формування професійних якостей майбутнього соціолога залежить від реалізації у процесі його професійної підготовки такої сукупності організаційно-педагогічних умов:

- орієнтація процесу професійної підготовки майбутнього соціолога на авторську концептуальну модель формування його професійних якостей;
- реалізація положень контекстного навчання у професійній підготовці майбутнього соціолога;
- спрямованість змісту дисциплін гуманітарного циклу професійної підготовки майбутнього соціолога на формування професійних якостей.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У дослідженні представлено порівняльний аналіз професійної підготовки майбутнього соціолога у європейських та українських закладах вищої освіти щодо формування професійних якостей; здійснено аналіз зарубіжних та вітчизняних загальнонаукових та спеціальних підходів до розуміння сутності професійних якостей фахівця у цілому та соціолога зокрема; визначено та обґрунтовано систему професійних якостей соціолога, охарактеризовано її складові.

Здійснений порівняльний аналіз досвіду професійної підготовки майбутнього соціолога у провідних європейських та вітчизняних закладах вищої освіти [26] свідчить про те, що незважаючи на існування різних моделей професійної підготовки у європейських закладах вищої освіти, формування професійних якостей є одним з головних завдань, що вирішується завдяки прикладної спрямованості змісту освіти, інтеграції навчальних дисциплін, великому обсягу практики, застосуванню активних методів навчання: тренінгів, навчальних майстерень, методів кооперативного навчання. Досвід професійної підготовки майбутнього соціолога в Україні висвітлює недостатню спрямованість навчальних планів та програм на формування професійних якостей, домінування традиційного

навчання, орієнтованого передусім на опанування системи соціологічних знань, вмінь та навичок. Відтак, спрямування вітчизняної професійної підготовки майбутнього соціолога на формування професійних якостей є необхідною умовою інтеграції до європейського освітнього простору та конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

У дослідженні визначено, що у сучасній науці не існує єдиного підходу до розуміння сутності професійних якостей. Під професійними якостями фахівця вчені розуміють: професійні здібності, риси, властивості, дії, єдність професійних знань та вмінь тощо (М. Ткаченко [9], В. Шадріков [6]). Це потребувало визначення сутності категорій «якість» як внутрішньої визначеності предмета, що становить його специфіку; об'єктивної і загальної характеристики об'єкта, що виявляється в сукупності її властивостей) та «якість особистості» як структурної одиниці внутрішнього світу особистості, що відображає єдність свідомості і поведінки; узагальненої властивості, яка характеризується стійкістю, суттєвістю, кінцевістю та спостережливістю).

У дослідженні зазначено, що відповідно до розуміння змісту професійної підготовки майбутнього соціолога та значення формування його професійних якостей, доцільно виокремити культурологічний (Н. Победа [23]), діалогічний (І. Зязюн [19]), індивідуально-творчий (В. Подшивалкіна [24] та ін.) та особистісно-діяльнісний підходи (Т. Сущенко [12] та ін.).

Отже, здійснений аналіз філософських, педагогічних, психологічних та соціологічних наукових доробок щодо визначення сутності професійних якостей дали підстави розуміти під професійними якостями соціолога сукупність діалектично взаємопов'язаних властивостей особистості як суб'єкта професійної діяльності, затребуваних вимогами суспільства до фахівців цієї професії, сформованих завдяки власної активності на основі біопсихологічних властивостей. Професійні якості соціолога зумовлюють ефективність його професійної діяльності та визначаються стійкістю (а не ситуативністю актуалізації), суттєвістю, кінцевістю (їх не можна розкласти на інші властивості) й спостережливістю (рівень їх сформованості може бути продіагностований) [25].

Здійснений аналіз науково-теоретичних основ дослідження професійних якостей майбутнього соціолога створив підґрунтя для визначення авторської концептуальної моделі та організаційно-педагогічних умов, що забезпечать успішність їх формування у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в межах комплексної теми «Концептуальні засади та психолого-педагогічні підходи до визначення методологічної сутності і дидактичного структурування інноваційних технологій навчання у вищій школі» (номер ДР № 0101U008291). Авторкою досліджувався аспект формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання.

Для досягнення мети, вирішення завдань дослідження використано комплекс сучасних загальнонаукових методів:

- *теоретичні*: аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння різних наукових поглядів на проблему, що досліджується, з метою виокремлення ефективних підходів до організації професійної підготовки майбутнього соціолога, визначення сутності його професійних якостей; моделювання та прогнозування – для створення концептуальної моделі формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання;
- *емпіричні*: педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний), методи діагностики (опитування, експертне опитування, самооцінювання, стандартизовані психодіагностичні методики) та збирання емпіричного матеріалу – для визначення стану професійної підготовки майбутнього соціолога, виявлення рівнів сформованості професійних якостей та перевірки ефективності визначених організаційно-педагогічних умов;
- *статистичні* – для опрацювання та оцінювання експериментальних даних дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

На підставі здійсненого аналізу нормативних документів, що визначають вимоги до професійної підготовки майбутнього соціолога (Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю «Соціологія», освітньо-кваліфікаційна характеристика, професіограма), характеристики професійної діяльності соціолога та експертного опитування, у якому брали участь 27 провідних учених-соціологів, створена авторська система професійних якостей, що ґрунтується на п'яти основних сферах самореалізації соціолога: 1) професійного (соціального) пізнання; 2) професійного спілкування; 3) професійної праці; 4) професійної творчості; 5) духовного розвитку.

Сферу професійного (соціального) пізнання представлено блоком інтелектуальних (дослідницьких та прогностичних) якостей соціолога, що забезпечують виконання ним інформаційно-аналітичної, науково-дослідної, прогнозувально-проектувальної діяльності. Сферу професійного спілкування соціолога – блоком його комунікативних (перцептивних, інтеракційних та інформаційно-мовленнєвих) якостей, що визначають реалізацію експертно-консультативної, просвітницької та організаційно-виконавчої діяльності. Сферу професійної праці соціолога в єдності її мислєдіяльнїсного й організаційно-діяльнїсного аспектів забезпечено блоком фахових, зокрема мотиваційних (професійна спрямованість), емоційно-вольових (професійна усталеність) та виконавчих (цілеспрямованість, відповідальність, упевненість, організованість, наполегливість) якостей соціолога. Сфера професійної творчості соціолога забезпечується переліком креативних якостей. Сферу духовного розвитку соціолога, охоплюючи акмеологічний період його життєдіяльності, тобто фази його входження, утвердження й самовираження у професійній діяльності, представлено відповідними морально-етичними якостями, серед яких виокремлено громадянську відповідальність, толерантність, принциповість, чесність, коректність.

Під час експериментальної перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання реалізовано педагогічний експеримент, спрямований на визначення ефективності впливу вищезазначених організаційно-педагогічних умов та здобуто конкретні результати.

На різних етапах дослідно-експериментальної роботи взяли участь 310 студентів-соціологів Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Безпосередньо до формувального етапу педагогічного експерименту було залучено 104 студента-соціолога: три експериментальних групи (ЕГ1 – 25 студентів, ЕГ2 – 24 студенти, ЕГ3 – 26 студентів) та контрольна група (КГ – 29 студентів). Формувальний етап експерименту проводився за варіативною схемою під час викладання дисциплін гуманітарного циклу з урахуванням міждисциплінарних зв'язків, що дозволило відстежити вплив на рівень сформованості професійних якостей майбутнього соціолога таких чинників, як термін використання форм, методів та засобів контекстного навчання, їх обсяг (системність) і насиченість (систематичність).

До початку формувального етапу педагогічного експерименту був реалізований констатувальний етап, метою якого було визначення

первинного рівня розвитку професійних якостей майбутніх соціологів. Для цього були застосовані такі діагностичні методи як: метод самооцінювання та експертного оцінювання, експрес-методика придатності до професії «Соціолог», методика діагностика мотивації досягнення, адаптованої методики діагностики професійної усталеності (З. Курлянд [7]). Кількісні та якісні показники, отримані на констатувальному етапі експерименту, дали змогу зробити висновок про загальний низький рівень розвитку професійних якостей у майбутніх соціологів.

У порівнянні з контрольною групою, процес професійної підготовки в якій був традиційним, орієнтованим переважно на пояснювально-ілюстративне викладання навчальних дисциплін та репродуктивний спосіб формування знань, умінь та навичок, навчання майбутніх соціологів у трьох експериментальних групах здійснювалося на основі реалізації принципів контекстного навчання за висхідною динамікою використання його методів, форм та засобів від першого курсу до п'ятого, включаючи гуманітарні та психолого-педагогічні дисципліни з метою формування професійних якостей. При цьому контекстним навчанням у мінімальному обсязі були охоплені майбутні соціологи першої експериментальної групи (ЕГ1), засоби, форми й методи якого використовувались при викладанні курсу «Іноземної мови професійної спрямованості» (I–VI семестри – 972 години). У другій експериментальній групі (ЕГ2), контекстне навчання впроваджувалося під час викладання іноземної мови (I–VI семестри – 972 години) та педагогіки (VI семестр – 108 годин). У третій експериментальній групі (ЕГ3) контекстним навчанням охоплювалося викладання як вказаних вище гуманітарних та педагогічних дисциплін, так і проведення педагогічної (VII семестр – 144 години) та виробничої практик (VIII семестр – 216 годин).

Оскільки формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання передбачало реалізацію трьох основних моделей навчання: семіотичної, імітаційної та соціальної, то найсприятливіші умови для їх використання були створені саме у рамках викладання англійської мови професійної спрямованості. Так, цілеспрямоване використання семіотичної моделі переважно на початку нової теми дозволяло максимально використати систему завдань, що передбачають роботу майбутнього соціолога з іншомовним текстом. Це сприяло усвідомленому привласненню іншомовної знакової інформації. Предметний контекст навчально-пізнавальної діяльності становив письмовий або усний текстовий виклад навчальних проблем і завдань. Одиницею роботи майбутнього

соціолога у цьому випадку була іншомовна мовленнєва дія. Серед завдань, що включалися в імітаційну модель організації навчально-пізнавальної діяльності майбутнього соціолога, найчастіше використовувалися: 1) завдання на корекцію та усунення іншомовних мовленнєвих бар'єрів професійного спілкування (що сприяло формуванню здатності майбутнього соціолога адекватно висловлювати свої думки іноземною мовою, розуміти репліки співрозмовника, реагувати на них, виражати згоду або незгоду, виявляти головне, доповнювати, узагальнювати думку тощо). Для цього моделювалися типові комунікативні ситуації іншомовного професійного спілкування соціолога із зарубіжними партнерами (ситуації презентації наукових доповідей і повідомлень, дискусій за круглим столом, ситуації спільної професійної діяльності з вироблення соціальних проектів тощо), які були орієнтовані на формування професійних якостей майбутнього соціолога; 2) завдання, спрямовані на розвиток професійних якостей майбутнього соціолога, необхідних для дискусійного обговорення професійних проблем із використанням прийомів активного слухання у процесі ведення діалогу іноземною мовою; 3) завдання, спрямовані на вивчення соціокультурного компонента на основі текстів, що відображали особливості традицій, менталітету носіїв англійської мови, ділового етикету тощо, і демонстрували традиційні форми звертання, ведення кореспонденції тощо; 4) квазіпрофесійні завдання, що містили вправи психокоригувального змісту, спрямовані на самоаналіз і самодіагностику професійних якостей майбутнього соціолога за допомогою використання вербалізованої рефлексії, емпатійного сприйняття учасників групи й отримання повноцінного зворотного зв'язку та підтримки. Навчальні завдання, включені в соціальну модель, одержували динамічне розгортання в спільних групових і колективних формах роботи майбутніх соціологів.

У другій та третій експериментальних групах форми, методи та засоби контекстного навчання впроваджувалися під час викладання дисципліни «Педагогіка». У процесі реалізації авторського модуля «Професіоналізм особистості та діяльності майбутнього соціолога» було забезпечено: усвідомлення здобувачами освіти сутності їх професійних якостей, які представлено у професіограмі та психограмі; ефективний розвиток тих особистісних властивостей, що утворюють усі підсистеми професійних якостей майбутнього соціолога.

Під час педагогічної практики перед майбутніми соціологами відповідно до змісту формувального експерименту ставилися такі завдання: навчитися виокремлювати професійні ситуації, характерні для діяльності

викладача як менеджера освіти й організатора культурно-дозвільної діяльності студентів. Зміст виробничої практики передбачав актуалізацію сформованої системи професійних якостей майбутнього соціолога у реальних виробничих ситуаціях. Рефлексія щодо процесу формування та саморозвитку професійних якостей забезпечувалась організацією науково-дослідної роботи (написання тез доповідей на наукові студентські конференції, кваліфікаційної роботи з запропонованої тематики).

Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту засвідчив, що відбулися значні позитивні зміни у рівнях розвитку професійних якостей майбутніх соціологів. Це виявилось у позитивній динаміці коефіцієнтів сформованості: інтелектуальних (дослідницьких та прогностичних); комунікативних (перцептивних, інтеракційних та інформаційно-мовленнєвих); фахових (професійної спрямованості, діловитості та професійної усталеності); творчих та морально-етичних якостей. Діагностика рівня розвитку професійних якостей майбутнього соціолога здійснювалася в спеціально змодельованих навчально-професійних ситуаціях на основі бланка діагностичної анкети методом рейтингу, який припускає єдність самооцінювання й експертного оцінювання двох компетентних суддів (викладачів).

Лонгітюдний характер педагогічного експерименту (8 років) потребував здійснення трьох діагностичних зрізів: констатувального, проміжного та контрольного, результати яких представлено у таблиці.

Таблиця

Динаміка коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутнього соціолога експериментальних та контрольної груп до та після формувального етапу експерименту

Професійні якості	Групи											
	Експериментальні									Контрольна		
	ЕГ1			ЕГ2			ЕГ3			КГ		
	Конст.	Проміжн.	Контр.	Конст.	Проміжн.	Контр.	Конст.	Проміжн.	Контр.	Конст.	Проміжн.	Контр.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Інтелектуальні якості	0,27	0,47	0,39	0,27	0,57	0,60	0,31	0,66	0,68	0,29	0,32	0,34
Комунікативні якості	0,24	0,40	0,42	0,26	0,60	0,70	0,27	0,67	0,75	0,29	0,31	0,32

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Фахові якості	0,25	0,49	0,54	0,26	0,53	0,64	0,27	0,71	0,74	0,27	0,39	0,50
Творчі якості	0,23	0,43	0,49	0,24	0,54	0,63	0,26	0,65	0,72	0,26	0,39	0,47
Морально-етичні якості	0,29	0,49	0,64	0,25	0,59	0,72	0,24	0,64	0,79	0,26	0,46	0,54
Загальний коефіцієнт сформованості професійних якостей	0,26	0,46	0,50	0,26	0,57	0,66	0,27	0,67	0,74	0,27	0,37	0,43

Порівняння загальних коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутніх соціологів дозволило стверджувати, що значніші результати досягнуті в третій експериментальній групі, у якій контекстним навчанням було охоплено викладання двох дисциплін гуманітарного циклу, проведення практик та організація науково-дослідної роботи. Це свідчило про те, що обсяг і насиченість використання форм, методів і засобів контекстного навчання майбутнього соціолога суттєво підвищує ефективність процесу формування в них професійних якостей.

Застосування методу парних порівнянь дало змогу стверджувати про статистичну значущу різницю коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутніх соціологів експериментальних груп ($t = 2,14$ при табличному значенні 1,86). Крім того, отримана статистично значуща різниця загальних коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутніх соціологів експериментальних та контрольної груп свідчить про доцільність та ефективність дослідження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У дослідженні здійснено теоретичне та експериментальне дослідження авторської концептуальної моделі та організаційно-педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання. Одержані в ході виконаного дослідження результати підтвердили гіпотезу, покладену в його основу, а реалізовані мета й завдання дослідження дають змогу зробити такі загальні висновки.

1. Здійснений порівняльний аналіз досвіду професійної підготовки

майбутнього соціолога в європейських та вітчизняних закладах вищої освіти дає підстави стверджувати про те, що незважаючи на існування різних освітніх моделей у провідних європейських університетах, формування професійних якостей є пріоритетом сучасної професійної освіти майбутнього соціолога. Вітчизняна система професійної підготовки в основному зорієнтована на формування системи професійних знань, умінь, навичок, компетентностей, що відображено у нормативно-методичній документації, яка визначає зміст освітнього процесу студентів спеціальності «Соціологія».

2. Ґрунтуючись на науковому осмисленні сутності категорій «якість особистості» та «професійна якість» у філософській, психолого-педагогічній та соціологічній літературі, під професійними якостями соціолога розуміється сукупність діалектично взаємопов'язаних властивостей особистості як суб'єкта професійної діяльності, затребуваних вимогами суспільства до фахівців даної професії, сформованих завдяки особистісної власної активності на основі біопсихологічних властивостей. Професійні якості соціолога впливають на ефективність професійної діяльності та визначаються стійкістю (а не ситуативністю актуалізації), суттєвістю, кінцевістю (тобто їх не можна розкласти на інші властивості) й спостережливістю (рівень їх розвитку може бути продіагностований, досліджений).

З огляду на провідні сфери професійної самореалізації майбутнього соціолога у дослідженні запропоновано та обґрунтовано систему професійних якостей, складовими якої є: інтелектуальні (дослідницькі та прогностичні) якості; комунікативні (перцептивні, інтеракційні, інформаційно-мовленнєві) якості; фахові (професійна спрямованість, діловитість, професійна усталеність) якості; творчі та морально-етичні якості.

3. На основі здійсненого аналізу особливостей професійної підготовки майбутнього соціолога, специфіки формування його професійних якостей, у роботі представлено авторську концептуальну модель формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання. Розроблену концептуальну модель представлено як цілісну систему, що має певні взаємозв'язані елементи (цільовий, мотиваційно-стимулювальний, змістовий, операційно-технологічний, результативний), які створюють стійку єдність.

Визначено, що ефективність формування професійних якостей майбутнього соціолога забезпечується реалізацією сукупності організаційно-педагогічних умов: орієнтації професійної підготовки на авторську концептуальну модель формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання; реалізації положень контекстного навчання у професійній підготовці майбутнього соціолога;

спрямованості змісту дисциплін гуманітарного циклу професійної підготовки майбутнього соціолога на формування його професійних якостей. Методичною основою реалізації зазначених організаційно-педагогічних умов стали: спецкурс «Формування професійних якостей майбутнього фахівця у процесі контекстного навчання», модуль до курсу «Педагогіка» «Професіоналізм особистості та діяльності соціолога», «Посібник з англійської мови» для розвинення фахових навичок усномовленневої діяльності студентів-соціологів (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (Лист № 1.11-3081 від 17.07.2003 р). Значною мірою сприяли формуванню професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання проведення педагогічної та виробничої практики, активізація їх науково-дослідницької роботи.

4. Аналіз результатів експериментальної перевірки визначених організаційно-педагогічних умов цілком підтвердив гіпотезу дослідження щодо ефективності їх впливу. Статистично значуща різниця коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутніх соціологів експериментальних та контрольної груп під час проведення констатувального та контрольного зрізів педагогічного експерименту свідчить про ефективність формувального впливу. Значніших результатів досягли майбутні соціологи експериментальної групи, у якій контекстним навчанням було охоплено викладання двох дисциплін гуманітарного циклу, проведення практик та організація науково-дослідної роботи. Це вказує на те, що обсяг і насиченість використання форм, методів і засобів контекстного навчання суттєво підвищує ефективність процесу формування професійних якостей майбутнього соціолога. Крім того, отримана статистична значуща різниця коефіцієнтів сформованості професійних якостей майбутніх соціологів експериментальних та контрольної групи засвідчило те, що в умовах виключно традиційного навчання формування професійних якостей майбутнього соціолога не є достатньо ефективним.

Отже, розв'язання завдань наукового дослідження зумовило досягнення його мети – теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці авторської концептуальної моделі формування професійних якостей майбутнього соціолога у процесі контекстного навчання.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує усієї повноти зазначеної проблеми. Подальшого розроблення потребують такі його аспекти: забезпечення професійного відбору абітурієнтів на соціологічні спеціальності, врахування особливостей роботи

зі студентами різних спеціалізацій, формування професійних якостей майбутнього соціолога в умовах заочної та дистанційної форм навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] М. Буланова, «Социологическое образование в объединенной высшей школе – университете г. Касселя (Германия)», *Социально-политический журн.*, № 3, с. 43–51, 2001.
- [2] О. Гура, «Педагогічні умови формування професійних комунікативних якостей соціального педагога», дис. канд. наук. Харків, 2000.
- [3] А. Леонтьев, *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва, Россия: Политиздат, 1977, 256 с.
- [4] К. Платонов, *Система психологии и теория отражения*. Москва, Россия: Наука, 1982, 198 с.
- [5] В. Слостенін, *Формирование социально-активной личности учителя в системе высшего педагогического образования*. Москва, Россия: Наука, 1980, 340 с.
- [6] В. Шадриков, *Психология деятельности и способностей человека*. Москва, Россия: Логос, 1996, 320 с.
- [7] З. Курлянд, «Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя», дис. д-ра наук. Одеса, 1992.
- [8] В. Радул, «Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія та практика)», дис. д-ра наук. Київ, 1998.
- [9] М. Ткаченко, *Розвиток професійно значущих якостей майбутніх педагогів: технологічний підхід*. Одеса, Україна: ОЮІ ХНУВС, 2006, 186 с.
- [10] С. Харченко, *Социальная работа: история, теория и практика*. Луганск, Украина: Альма матер, 2002, 240 с.
- [11] Р. Хмельюк, «Профотбор и первоначальная профессиональная подготовка будущего учителя», дис. д-ра наук. Ленинград, 1974.
- [12] Т. І. Сущенко, «Педагогізація управління професійною підготовкою освітян з позицій планетарного мислення», *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, Вип. 6, № 59, с. 365–372, 2010.
- [13] Н. Талызина, *Пути разработки профиля специалиста*. Москва, Россия: Прогрес, 1997, 196 с.
- [14] Р. Цокур, *Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки*. Одеса, Україна, 2004, 120 с.

- [15] А. Вербицкий, *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход*. Москва, Россия: Высш. шк., 1991, 215 с.
- [16] А. Картёжникова, «Контекстный подход к обучению математике как средство развития профессионально значимых качеств будущих экономистов-менеджеров», дис. канд. наук. Омск, 2005.
- [17] N. Gilbert, *Simulation for the Social Scientist*. London, UK, 1999, 340 p.
- [18] Л. Н. Голубенко, Л. Г. Таланова, О. С. Цокур, *Профессиональная педагогика*. Одесса, Украина, 1997, 230 с.
- [19] І. Зязюн, *Гуманістична парадигма в освіті*. Київ, Україна, 1996, 290 с.
- [20] М. Князев, «Формирование профессионально важных качеств в процессе подготовки к производственной деятельности», *Вестник Ярославского ун-та*, Вып. 2, с. 87–102, 1972.
- [21] Т. Зуйкова, «Модернизация высшего социологического образования управленческий аспект», дис. канд. наук. Москва, 2005.
- [22] В. Николаевский, «Тенденции развития высшего образования и система оценки качества подготовки специалистов в вузе», *Вестник Харьковского нац. ун-та им. В. Н. Каразина*, Вып. 492, с. 35–39, 2000.
- [23] Н. Победа, *Социотехнические аспекты современного социологического образования в Украине*. Харьков, Украина, 1995, 170 с.
- [24] В. Подшивалкина, *Социотехнические аспекты моделирования профессиональной карьеры*. Одесса, Украина, 1995, 210 с.
- [25] І. П. Марчук, «Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду становлення й розвитку професійної соціологічної освіти», *Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, Україна: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, № 12, с. 55–60, 2008.
- [26] І. П. Марчук, *Формування професійних якостей майбутнього фахівця у процесі контекстного навчання*. Одеса, Україна, 2008, 40 с.

AUTHOR'S CONCEPTUAL MODEL OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES OF A FUTURE SOCIOLOGIST IN THE PROCESS OF CONTEXT STUDY

Iryna Marchuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign languages
of humanitarian faculties, Faculty of Romano-Germanic Philology
University named after I. I. Mechnikov.
Odessa, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-7278-8664>
imarchuk6@gmail.com

Abstract. In the article the problem of the formation of professional qualities of a future sociologist in the process of context studies is investigated. The experience of professional education of a future sociologist in Ukrainian and foreign higher education systems is compiled and systematized. The concept and system of professional qualities of a future sociologist are specified. Professional qualities of a future sociologist are defined as a system of dialectically interconnected characteristics (that are the requirements of a society for the specialists of the profession) of an individual as a subject of a professional activity formed due to the biopsychological characteristics of the individual. Professional qualities of a sociologist influence the effectiveness of a professional activity and are stable (not situation-specific), substantive, complete (can not be decomposed into components) and observable (their level of formation can be diagnosed). In accordance with the main spheres of professional self-realization of a future sociologist, a system of professional qualities is proposed and justified, the components of which are: intellectual (research and prognostic) qualities; communicative (perceptive, interactive, informative) qualities; professional (professional orientation, efficiency, professional resilience) qualities; creative and moral-ethical qualities. The author's conceptual model and organizational and pedagogical conditions of the formation professional qualities of a future sociologist in the process of context study have been proved and experimentally tested.

Key words: professional education; professional qualities; formation of professional qualities of a future sociologist; context studies; author's conceptual model.

АВТОРСКАЯ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО СОЦИОЛОГА В ПРОЦЕССЕ КОНТЕКСТНОГО ОБУЧЕНИЯ

Марчук Ирина Петровна,

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов
факультета романо-германской филологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.
Одесса, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-7278-8664>
imarchuk6@gmail.com

Аннотация. В статье исследована проблема формирования профессиональных качеств будущего социолога в процессе контекстного обучения. Обобщен и систематизирован опыт профессиональной подготовки будущего социолога изучения в украинской и зарубежной системе высшего образования. Определено понятие и система профессиональных качеств будущего социолога. Профессиональные качества будущего социолога определяются как система диалектически взаимосвязанных особенностей личности как субъекта профессиональной деятельности, определенных требованиями общества к специалистам данной профессии, сформированных благодаря собственной активности личности на основе ее биопсихологических характеристик. Профессиональные качества социолога влияют на эффективность профессиональной деятельности и отличаются устойчивостью (а не ситуативностью актуализации), содержательностью, завершенностью (их нельзя разложить на составляющие) и наблюдаемостью (уровень их сформированности может быть продиагностирован). В соответствии с основными сферами профессиональной самореализации будущего социолога предложена и обоснована система профессиональных качеств, компонентами которой являются: интеллектуальные (исследовательских и прогностические) качества; коммуникативные (перцептивные, интеракционные, информационно-речевые) качества; профессиональные (профессиональная направленность, деловитость, профессиональная устойчивость) качества; творческие и морально-этические качества. Обосновано и проверено в ходе эксперимента авторскую концептуальную модель и организационно-педагогические условия формирования профессиональных качеств будущего социолога в процессе контекстного обучения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; профессиональные качества; формирование профессиональных качеств будущего социолога; контекстное обучение; авторская концептуальная модель.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. Bulanova, «Sociologicheskoe obrazovanie v ob"edinennoj vysshej shkole – universitete g. Kasselya (Germaniya)», *Social'no-politicheskij zhurn.*, № 3, s. 43–51, 2001.
- [2] O. Hura, «Pedahohichni umovy formuvannia profesiinykh komunikatyvnykh yakostei sotsialnoho pedahoha», *dys. kand. nauk.*

Kharkiv, 2000.

- [3] A. Leont'ev, *Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost'*. Moskva, Rossiya: Politizdat, 1977, 256 s.
- [4] K. Platonov, *Sistema psihologii i teoriya otrazheniya*. Moskva, Rossiya: Nauka, 1982, 198 s.
- [5] V. Slastyonin, *Formirovanie social'no-aktivnoj lichnosti uchitelya v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya*. Moskva, Rossiya: Nauka, 1980, 340 s.
- [6] V. SHadrikov, *Psihologiya deyatelnosti i sposobnostej cheloveka*. Moskva, Rossiya: Logos, 1996, 320 s.
- [7] Z. Kurlyand, «*Formirovanie i razvitie professional'noj ustojchivosti uchitelya*», dis. d-ra nauk. Odessa, 1992.
- [8] V. Radul, «*Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia ta praktyka)*», dys. d-ra nauk. Kyiv, 1998.
- [9] M. Tkachenko, *Rozvytok profesiino znachushchykh yakosti maibutnikh pedahohiv: tekhnolohichni pidkhid*. Odesa, Ukraina: OIuI KhNUVS, 2006, 186 s.
- [10] S. Harchenko, *Social'naya rabota: istoriya, teoriya i praktika*. Lugansk, Ukraina: Al'ma mater, 2002, 240 s.
- [11] R. Hmelyuk, «*Profotbor i pervonachal'naya professional'naya podgotovka budushchego uchitelya*», dis. d-ra nauk. Leningrad, 1974.
- [12] T. I. Sushchenko, «*Pedahohizatsiia upravlinnia profesiinoiu pidhotovkoiu osvitian z pozytsii planetarnoho myslennia*», *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, Vyp. 6, № 59, s. 365–372, 2010.
- [13] N. Talyzina, *Puti razrabotki profilya specialista*. Moskva, Rossiya: Progres, 1997, 196 s.
- [14] R. Tsokur, *Formuvannia potentsialu profesiinoho samorozvytku v maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly u protsesi mahisterskoi pidhotovky*. Odesa, Ukraina, 2004, 120 s.
- [15] A. Verbickij, *Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod*. Moskva, Rossiya: Vyssh. shk., 1991, 215 s.
- [16] A. Kartyozhnikova, «*Kontekstnyj podhod k obucheniyu matematike kak sredstvo razvitiya professional'no znachimyh kachestv budushchih ekonomistov-menedzherov*», dis. kand. nauk. Omsk, 2005.
- [17] N. Gilbert, *Simulation for the Social Scientist*. London, UK, 1999, 340 p.
- [18] L. N. Golubenko, L. G. Talanova, O. S. Cokur, *Professional'naya pedagogika*. Odessa, Ukraina, 1997, 230 s.

- [19] I. Ziaziun, Humanistychna paradyhma v osviti. Kyiv, Ukraina, 1996, 290 s.
- [20] M. Knyazev, «Formirovanie professional'no vazhnyh kachestv v processe podgotovki k proizvodstvennoj deyatel'nosti», Vestnik YAroslavskogo un-ta, Vyp. 2, s. 87–102, 1972.
- [21] T. Zujkova, «Modernizaciya vysshego sociologicheskogo obrazovaniya upravlencheskij aspekt)», dis. kand. nauk. Moskva, 2005.
- [22] V. Nikolaevskij, «Tendencii razvitiya vysshego obrazovaniya i sistema ocenki kachestva podgotovki specialistov v vuze», Vestnik Har'kovskogo nac. un-ta im. V. N. Karazina, Vyp. 492, s. 35–39, 2000.
- [23] N. Pobeda, Sociotekhnicheskie aspekty sovremennogo sociologicheskogo obrazovaniya v Ukraine. Har'kov, Ukraina, 1995, 170 s.
- [24] V. Podshivalkina, Sociotekhnicheskie aspekty modelirovaniya professional'noj kar'ery. Odessa, Ukraina, 1995, 210 s.
- [25] I. P. Marchuk, «Analiz zarubizhnoho ta vitchyznianoho dosvidu stanovlennia y rozvytku profesiinoi sotsiolohichnoi osvity», Naukovyi visnyk PDPU im. K. D. Ushynskoho. Odesa, Ukraina: PDPU im. K. D. Ushynskoho, № 12, s. 55–60, 2008.
- [26] I. P. Marchuk, Formuvannia profesiinykh yakosteï maibutnoho fakhivtsia u protsesi kontekstnoho navchannia. Odesa, Ukraina, 2008, 40 s.

*Стаття надійшла до редакції
09 вересня 2021 року*